

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.6>

СКЛАДНОЩІ ДОВЕДЕННЯ ВИНИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОЛАБОРАЦІОНІЗМОМ: ТЕХНІЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ

Гольдберг Н.О.,
*доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету
Київського авіаційного університету
ORCID: 0000-0003-1624-1944
e-mail: goldbergnata@ukr.net*

Берташ А.П.,
*аспірант
Київського університету права
НАН України
ORCID: 0009-0000-7613-6113
e-mail: raisa_academia@ukr.net*

Гольдберг Н.О., Берташ А.П. Складнощі доведення вини у кримінальних провадженнях, пов'язаних з колабораціонізмом: технічні та юридичні аспекти.

У статті розглядаються специфічні труднощі, з якими стикаються правоохоронні органи під час здійснення доказування колабораційної діяльності в умовах воєнного конфлікту. Аналізуються технічні та юридичні аспекти, що ускладнюють процес встановлення вини, такі як доступ до об'єктивних доказів, вірогідність свідчень, автентичність цифрових матеріалів, а також відповідність доказів стандартам українського та міжнародного законодавства. Досліджено двоелементну структуру предмету доказування – загальний та спеціальний елементи. Запропоновано підходи до вирішення проблем, пов'язаних із доступом до доказів на окупованих територіях і перевіркою достовірності зібраної інформації, що сприятиме дотриманню принципів справедливості та верховенства права в умовах збройного конфлікту.

Дослідження проблем доказової бази у кримінальних провадженнях за колабораціонізм вказує на численні юридичні та практичні труднощі, що виникають під час збору та оцінки доказів. Створення доказової бази в таких провадженнях є складним процесом через специфіку колабораційної діяльності, яка у більшості випадків здійснюється під тиском або через загрозу насильства, що ставить під сумнів добровільність і свідомість таких дій. Встановлення факту співпраці з окупаційними силами потребує наявності прямих і достовірних доказів, таких як письмові документи, свідчення, аудіо- і відеофіксації, проте часто виникають труднощі в доступі до таких матеріалів, їх достовірності та автентичності. Особливе значення мають електронні докази, серед яких листування, банківські транзакції, мобільні дані, соціальні мережі та відеозаписи. Їх використання у судовому процесі вимагає ретельної перевірки на достовірність та зв'язок з іншими доказами, що підвищує вимоги до технічних засобів перевірки та процесуального забезпечення.

Зроблено висновок, що ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораціонізмом, потребує інтеграції традиційних та новітніх методів доказування, зокрема ретельної перевірки електронних доказів та свідчень, що підкріплюються іншими фактами.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, доказування, колабораційна діяльність, електронні докази, колабораціонізм, національна безпека, докази, правоохоронні органи.

Holdberh N.O., Bertash A.P. Difficulties in proving guilt in criminal proceedings related to collaboration: technical and legal aspects.

The article examines the specific difficulties faced by law enforcement agencies in proving collaboration in the context of a military conflict. The author analyzes the technical and legal aspects

that complicate the process of establishing guilt, such as access to objective evidence, credibility of testimony, authenticity of digital materials, and compliance of evidence with the standards of Ukrainian and international law. The author analyzes the two-element structure of the subject matter of proof - general and special elements. The author proposes approaches to solving problems related to access to evidence in the occupied territories and verification of the reliability of the information collected, which will contribute to the observance of the principles of justice and the rule of law in the context of armed conflict.

The study of the problems of the evidence base in criminal proceedings for collaborationism points to numerous legal and practical difficulties that arise during the collection and evaluation of evidence. Establishing an evidence base in such proceedings is a complex process due to the specifics of collaboration activities, which in most cases are carried out under pressure or threat of violence, which casts doubt on the voluntariness and consciousness of such actions. Establishing the fact of collaboration with the occupying forces requires direct and reliable evidence, such as written documents, testimonies, audio and video recordings, but there are often difficulties in accessing such materials, their reliability and authenticity. Of particular importance is electronic evidence, including correspondence, bank transactions, mobile data, social media and video recordings. Their use in litigation requires careful verification of their reliability and connection with other evidence, which increases the requirements for technical means of verification and procedural support.

It is concluded that an effective investigation of criminal offenses related to collaborationism requires the integration of traditional and modern methods of proof, in particular, a thorough examination of electronic evidence and testimony supported by other facts.

Key words: criminal offense, evidence, collaboration, electronic evidence, collaborationism, national security, evidence, law enforcement agencies.

Постановка проблеми. Доведення вини у кримінальних провадженнях, пов'язаних з колабораціонізмом, є однією з найбільш складних та багатограних задач у сучасному кримінальному процесі. Колабораціонізм, як соціально-політичне явище, що являє собою співпрацю осіб з ворожими державами чи їхніми силами з метою завдання шкоди національним інтересам країни, є кримінальним правопорушенням, що не тільки порушує суверенітет і територіальну цілісність держави, але й викликає глибокі соціально-економічні та психологічні наслідки для суспільства. Враховуючи політичний і соціальний контекст, таке кримінальне правопорушення, як правило, пов'язане з особливими обставинами, що ускладнюють процес доведення вини особи в кримінальному провадженні.

Технічні аспекти доведення вини у справах про колабораціонізм включають використання спеціалізованих технічних засобів для збору доказів, таких як аудіо-, відеоконтроль особи, аналіз електронних листувань, збирання матеріальних доказів (наприклад, документів або предметів, які можуть свідчити про співпрацю з ворогом), а також застосування новітніх методів комп'ютерної криміналістики. Однак, ці методи, хоч і ефективні, проте вимагають високого рівня професіоналізму від правоохоронних органів та наукових експертів, а також дотримання всіх процедурних норм для забезпечення допустимості доказів у суді.

Юридичні аспекти цієї проблеми зумовлені складністю правової кваліфікації дій підозрюваних. У багатьох випадках важко чітко визначити, що саме становить «співпрацю з ворогом», а тому доказова база повинна бути всебічною, враховуючи специфіку правових норм, що регулюють ці питання.

Тому доведення вини у кримінальних провадженнях щодо колабораціонізму ставить перед правовою системою низку складних технічних і юридичних завдань, що потребують глибокого аналізу, комплексного підходу та ретельного дотримання норм кримінального процесуального законодавства для забезпечення правосуддя та ефективної боротьби з цим правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активне дослідження процесуальних проблем розслідування колабораційної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану. Питання колабораціонізму як суспільно небезпечного явища активно досліджується вітчизняними науковцями, а саме: В.В. Малюк, Д. Асанова, О. Бісюка, О. Сьомін та В. Комашко.

Аналіз наукових джерел вказує на те, що дослідники, а саме: І. Беляєв, Т. Вайда, А. Коваленко, А. Мальгіна, М. Пашковський, А. Плотнікова зосереджують увагу на виокремленні процесуаль-

них труднощів, що виникають під час розслідування колабораційної діяльності в умовах воєнного стану.

Метою статті є дослідження процесуальних та правових аспектів розслідування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю, в умовах воєнного стану, а також аналіз проблем доказування таких злочинів та специфіки кримінальної відповідальності за участь у колабораційній діяльності.

Виклад основного матеріалу. 3 березня Верховною Радою України прийнятий і 15 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2108-ІХ [1], яким включено до Кримінального кодексу України (далі – КК) нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. По суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами [2]. Основною метою нормативного акту № 2108-ІХ є встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, а супутні цілі: «обмежити доступ до занять посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, строком на 15 років та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, ... а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю...» [3].

Отже, прийняття Закону № 2108-ІХ, яким до КК України було додано нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», є важливим кроком у встановленні правових основ для покарання за співпрацю з державою-агресором. Проте, окрім визначення відповідальності та покарань для осіб, які вчиняли такі дії, цей нормативний акт підняв низку питань у контексті предмету доказування по воєнним кримінальним правопорушенням. Доказування таких правопорушень вимагає врахування як загальних принципів кримінального процесу, так і специфіки обставин, що супроводжують співпрацю з державою-агресором, адже кожен зі складів злочинів, передбачених ст. 111-1 КК України, має власні особливості та може вимагати окремих підходів до доведення вини.

Відносно предмету доказування по воєнним злочинам, то він по суті, є двоелементним: (1) перший елемент є загальним і включає у себе обставини, передбачені ст. 91 КПК України, проміжні та допоміжні факти, залежно від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження; (2) другий елемент є контекстуальним (спеціальним), який зумовлює специфіку складу злочину по усіх його складових (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Ці елементи мають прямий та зворотній взаємозв'язок, зважаючи на залежність ідентифікації контекстуальних елементів від загальних обставин вчиненого діяння та специфіку оцінки об'єктивної сторони в умовах збройного конфлікту [4, с. 396]. Так, В.С. Бондар, М.В. Кривонос переконані, що «перелік обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні, викладених у ч. 1 ст. 91 КПК України, є універсальним; зрозуміло, що в ході їх доведення слідчий має виходити з міркувань їх рівнозначності, оскільки недоведеність хоча б однієї з них може викликати визнання сукупності доказів недостатньою для прийняття підсумкового рішення» [5].

Враховуючи двоелементну природу предмета доказування у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів, виникає низка специфічних складнощів, які ускладнюють процес доведення вини у кримінальних провадженнях щодо колабораціонізму. Необхідність забезпечення рівнозначності загальних і контекстуальних елементів доказування вимагає ретельного підходу до збору та оцінки доказів, оскільки недоведеність хоча б однієї з обставин може поставити під сумнів законність та обґрунтованість підсумкового рішення. Крім того, специфіка кримінальних правопорушень в умовах збройного конфлікту ставить додаткові виклики для правоохоронних органів, зокрема, у частині доступу до місць подій, отримання свідчень, а також оцінки достовірності доказів, які можуть бути піддані тиску чи фальсифікації. Ці проблеми потребують детального аналізу та врахування специфіки воєнної ситуації, що ускладнює не лише процес доказування, але й реалізацію правосуддя.

Погоджуємося з науковими поглядами Кіщак Б.І, який вважає, що «злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, зазвичай вчиняються на території, яка перебуває під окупацією. Це ускладнює процес збору доказів і може призвести до того, що певна частина доказів не може бути отримана або вважається недостатньою для встановлення факту вчинення злочину. Ускладнює збір доказів і те, що колаборанти зазвичай діють з використанням закритих каналів зв'язку та забезпечують собі максимальний рівень безпеки. Нарешті, колабораційні дії можуть включати не тільки безпосередню співпрацю з окупантами, але й інші форми діяльності, наприклад, надання фінансової або інформаційної підтримки» [6, с. 60].

Встановлення факту співпраці з державою-агресором при колабораціонізмі є складним і проблемним аспектом доказування з кількох причин, зокрема через низку юридичних, фактичних і процедурних труднощів. Щоб довести факт співпраці з державою-агресором, необхідно довести наявність прямих доказів, які свідчать про свідоме і цілеспрямоване співробітництво з окупаційними силами. Це можуть бути письмові документи, свідчення, аудіо- або відеофіксації, які безпосередньо підтверджують співпрацю. З цього приводу варто навести судження Гарасиміві О.І., Гарасиміва Б.Т., Ряшко О.В., що «абсолютно чітким є факт невизнання національним законодавством України так званого діловодства окупантів (це не стосується свідоцтв про народження та смерть), але у разі встановлення фактів власного створення або допомоги у створенні документів, які продукує нелегітимна влада, саме громадянином України, то це вже не що інакше, як колабораціонізм. Сам підпис на подібного роду документах є підставою для виникнення підозри» [7, с. 109].

Проблема в тому, що багато з таких доказів можуть бути відсутні або підроблені, особливо якщо особи, що займали колабораціоністські позиції, свідомо намагалися приховати свою діяльність. Часто під час окупації особи, які співпрацювали з агресором, могли це робити не з власної волі, а через загрозу насильства, втратою життя або життєвих умов. Це може ставити під сумнів рівень свідомої співпраці і ставити під питання, чи дійсно можна кваліфікувати таку поведінку як колабораціонізм у правовому контексті.

У цьому контексті важливо звернути увагу на стурбованість правозахисних організацій, які висловлюють занепокоєння щодо того, що «жителі окупованих територій, зокрема тих, які перебувають під контролем російської армії, проте не мають формального статусу тимчасово окупованої території, опинилися під ризиком притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, які не є суспільно небезпечними, проте можуть підпадати під диспозицію ч. 4 статті 111-1 КК» [8, с. 109].

Наукова спільно переконана, що колабораціонізм має бути кваліфікований як свідомо, добровільна співпраця з агресором, яка здійснюється в інтересах ворога і на шкоду національній безпеці держави. У цьому контексті, згідно з правовими визначеннями, не має значення те, з якою метою особа співпрацює з окупантами: навіть якщо вона намагається зберегти свої матеріальні інтереси чи уникнути ризику для життя, це не виправдовує її дії перед законом. Винятковими можуть бути випадки, коли особа перебуває під примусом, наприклад, якщо їй або її родині загрожує смерть чи інші серйозні наслідки.

Зокрема це важливо в розрізі того, що «особливість злочинів про колабораційну діяльність – вчинення їх на тимчасово окупованій території України, до якої не мають доступу працівники правоохоронних органів. Це ускладнює проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Зазначене вимагає від сторони обвинувачення визначення та проведення якомога більшого комплексу слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою перевірки інформації про факт можливої колабораційної діяльності, а у випадку її підтвердження, – здобуття достатніх доказів вчинення таких злочинів» [9]. Враховуючи зазначену складність у здійсненні слідчих та процесуальних дій на тимчасово окупованих територіях, виникає низка проблем, які ускладнюють ефективне розслідування та доведення фактів колабораційної діяльності. Це вимагає особливої уваги до визначення методів збору доказів, а також забезпечення належного контролю над процесом розслідування з урахуванням обмеженого доступу правоохоронців до цих територій.

При здійсненні доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних з колабораціонізмом, особливу вагу мають свідчення та докази, отримані в процесі проведення слідчих (розшукових) дій. Однією з основних проблем є забезпечення достовірності таких свідчень, оскільки вони повинні відповідати вимогам, визначеним чинним законодавством, зокрема щодо законності їх отримання, а також точності та об'єктивності. Важливим є також перевірка можливого тиску чи примусу на свідків, що може суттєво вплинути на якість та достовірність інформації, яку вони надають. На практиці такі свідчення можуть бути отримані в умовах, коли підозрювані чи свідки перебувають під значним тиском або примусом з боку окупаційної влади, що може впливати на їхні показання. У таких умовах свідчення можуть бути спотворені або нечесними через психологічний чи фізичний тиск. Оцінка таких свідчень потребує дуже ретельного аналізу, зокрема перевірки наявності ознак примусу, а також їхнього кореляційного підтвердження іншими доказами, такими як електронні записи або матеріальні докази. Проте не слід забувати, що окупація ускладнює доступ до доказів,

оскільки багато з них можуть бути знищені, підроблені або вилучені окупаційними силами. Окрім того, зберігання та обробка таких доказів ускладнені через неможливість належного контролю з боку правоохоронних органів держави. Це стосується як матеріальних доказів (документи, угоди, інші матеріали), так і електронних доказів, таких як листування, транзакції або записи телефонних розмов. У таких умовах особливо важливою стає робота з інформацією, що отримана через негласні методи (наприклад, аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем).

Оскільки колабораціонізм є кримінальним правопорушенням, що прямо пов'язаний із національною безпекою, під час отримання показань можуть виникати спокуси з боку правоохоронних органів або інших осіб втручатися у процес отримання доказів для прискорення розслідування або застосування нетрадиційних методів. Це може призвести до порушення принципів справедливого судочинства та зловживання правами, що є великою загрозою для правової держави. Оцінка таких ситуацій потребує дотримання міжнародних стандартів прав людини, які гарантують непорушність прав осіб, які стають учасниками процесу. Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України «показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації» [10].

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораціонізмом, нерідко потребує використання електронних доказів. Ці докази можуть відігравати ключову роль у встановленні фактів співпраці особи з державою-агресором, а саме:

— листування або повідомлення, що підтверджують співпрацю особи з представниками держави-агресора (електронні листи, переписка в соціальних мережах, месенджерах або форумах, які містять інформацію про підтримку, планування або участь у колабораційній діяльності. Важливими є дані про контакти з особами, що займаються активною антиукраїнською діяльністю, а також будь-яка комунікація, що підтверджує наміри допомогти ворожій стороні.);

— інформація про фінансові перекази та транзакції є важливим видом електронних доказів (банківські операції, перекази коштів, покупки через Інтернет, що можуть свідчити про економічну співпрацю з державою-агресором або підконтрольними особам територіями);

— мобільні телефони зберігають велику кількість інформації, що може бути використано як доказ у кримінальних провадженнях (історії дзвінків, повідомлення, а також дані GPS, які показують місця перебування особи). Якщо виявляється, що особа часто перебувала на території, контрольованій агресором, або знаходилася в місцях, де здійснювались дії колабораціоністів, це може бути вагомим доказом її участі у колабораційній діяльності.

— інформація про відвідувані сайти, пошукові запити та участь у інтернет-форумах, що пропагують діяльність, спрямовану на підтримку держави-агресора. Веб-журнали браузерів можуть містити сліди про заходи на сайти, що підтримують діяльність держави-агресора або пов'язаних з нею організацій.

— записи з камер спостереження можуть бути використані для підтвердження фактів участі особи в акціях, що здійснюються на користь агресора. Наприклад, це можуть бути зображення осіб, що взаємодіють з представниками окупаційних адміністрацій або беруть участь в акціях, спрямованих на підтримку загарбника. Важливою є також перевірка автентичності таких відео та відповідність їх часу і місцю подій.

— дані, отримані з соціальних мереж, де особи можуть публікувати інформацію, що підтверджує їхню участь у колабораційній діяльності. Це можуть бути пости, коментарі, фото та відео, що містять символіку або пропагують підтримку агресора.

Велика кількість електронних документів (наприклад, контракти, списки, договори) може бути збережена на комп'ютерах, мобільних телефонах чи інших пристроях. Це можуть бути файли, що підтверджують організацію чи участь у колабораційній діяльності, або документи, що свідчать про спільні дії з представниками окупаційних адміністрацій.

Погоджуємося з міркуваннями Т.С. Вайди, який зазначає, що доказуванню кримінальних правопорушень пов'язаних з колабораціонізмом передують низка слідчих дій, для реалізації яких українські слідчі використовують такі методи: «1) фіксація та систематизація доступних фактів (дій, діяльності) підозрюваних осіб у ЗМІ, в тому числі в інтернет-ресурсах, на місцевому телебаченні тощо; 2) аудіо, фото- та відеосвідчення очевидців (постраждалих) з числа місцевих жителів окупованої території; 3) аналіз ЗМІ країни-терориста щодо висвітлення стану справ на окупованих територіях; 4) оригінали/копії розпорядчих документів місцевих «керівників» населеного пункту, письмові заяви, відомості оплати праці та ін.» [11, с. 16].

Відповідно до вимог ст. 94 КПК України, суд оцінює докази в їх сукупності, що означає неможливість оцінки кожного доказу окремо, без врахування інших доказів у справі. Оцінка електронних доказів повинна включати їх перевірку, а також з'ясування того, яким чином вони були отримані, зберігались і передавались. Особливо важливо, щоб ці докази відповідали вимогам законодавства щодо захисту інформації та дотримання прав людини, зокрема, забезпечення належної фіксації доказів у відповідності до процесуальних норм. Для підтвердження автентичності електронних доказів необхідно встановити, що ці дані не були змінені або підроблені. Для цього використовуються спеціалізовані технічні методи, зокрема цифрова криміналістика або хешування файлів, які дозволяють забезпечити цілісність інформації та виявити можливі зміни в електронних даних.

Електронні докази повинні бути перевірені на зв'язок з іншими доказами в справі. Це включає оцінку їх відповідності та перевірку на наявність суперечностей, зокрема між свідченнями та електронними даними. Якщо такі суперечності виявляються, це може суттєво поставити під сумнів достовірність наданих доказів.

Висновки. Дослідження проблем доказової бази у кримінальних провадженнях за колабораціонізм вказує на численні юридичні та практичні труднощі, що виникають під час збору та оцінки доказів у контексті воєнних злочинів, зокрема співпраці з державою-агресором. Створення доказової бази в таких провадженнях є складним процесом через специфіку колабораційної діяльності, яка у більшості випадків здійснюється під тиском або через загрозу насильства, що ставить під сумнів добровільність і свідомість таких дій. Встановлення факту співпраці з окупаційними силами потребує наявності прямих і достовірних доказів, таких як письмові документи, свідчення, аудіо- і відеофіксації, проте часто виникають труднощі в доступі до таких матеріалів, їх достовірності та автентичності.

Особливе значення мають електронні докази, серед яких листування, банківські транзакції, мобільні дані, соціальні мережі та відеозаписи. Їх використання у судовому процесі вимагає ретельної перевірки на достовірність та зв'язок з іншими доказами, що підвищує вимоги до технічних засобів перевірки та процесуального забезпечення. Також особливу увагу слід приділяти захисту прав людини в процесі збору таких доказів, щоб уникнути зловживання правами під час розслідувань.

Тому, ефективне розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораціонізмом, потребує інтеграції традиційних та новітніх методів доказування, зокрема ретельної перевірки електронних доказів та свідчень, що підкріплюються іншими фактами. Водночас важливим є забезпечення дотримання прав людини і міжнародних стандартів у процесі збору та оцінки доказів, аби забезпечити справедливість та об'єктивність у вирішенні справ про колабораціонізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» URL: <http://www.golos.com.ua/documents/z-2108-ix.pdf> (дата звернення 28.10.2024).
2. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення 28.10.2024).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): проект Закону України № 5144 від 24.02.2021 / Проект вноситься народними депутатами України Черневим Є.В., Кравчук Є.М., Потураєвим М.Р. та ін. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206 (дата звернення 28.10.2024).

4. Гловюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUE GENERIC. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022.
5. Бондар В.С., Кривонос М.В. Зміст та особливості предмета доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері обігу вогнепальної зброї та боєприпасів. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3 (83). С. 195–209.
6. Кіщак Б.І. Особливості доказування злочинів, пов'язаних з колабораційною діяльністю. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 37/2023. С. 56–61.
7. Гарасимів О.І., Гарасимів Б.Т., Ряшко О.В. Колабораційна діяльність: проблемні аспекти доказування. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/451/12155/25410-1> (дата звернення 28.10.2024).
8. Чи може господарська діяльність на ТОТ кваліфікуватися як колабораціонізм? URL: <https://zib.com.ua/ua/154746.html> (дата звернення 28.10.2024).
9. Проблеми доказування злочинів про колабораційну діяльність: аналіз прокурора Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/problemydokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiynu-diialnist-analiz-prokurora-ofisu-heneralnohoprokurora/> (дата звернення 28.10.2024).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 28.10.2024).
11. Вайда Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття, документування та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму. Одеса, 2022. С. 13К17.